

A Magyarországon élő cigányok helyzetéről, a magyar-cigány együttélés normáiról. A Magyar Szocialista Párt programajánlata (1994)

I. A cigányság helyzetének általános jellemzői

1. A cigányság helyzete a rendszerváltozás során

Nem tagadható, hogy a cigányság szociális egyenjogúsítása terén az előző évtizedek politikája központilag irányított programokkal és ehhez rendelt költségvetési eszközök segítségével a környező országokhoz viszonyítva, jelentős eredményeket ért el. Az is tény, hogy a hivatalos politika 1989-ig a cigányság problémáit alapvetően szociális kérdésekre szűkítette le. A cigányságnak etnikumként, népcsoportként való szükségletei elsikkadtak, vagy háttérbe szorultak. A Kádár-korszakban a cigányság szociális egyenjogúsítására, társadalmi integrálására irányuló törekvések asszimilációval párosultak. Ez mégsem öltötte az állampolitika rangjára emelt erőszakos beolvasztás formáját, mivel a hivatalos politika mindenféle magyar és kisebbségi-nemzeti identitás iránt egyaránt közömbös volt. Az elért szociális egyenjogúsodását is viszonylagossá tette az a tény, hogy a cigányság nagy tömegei a társadalmi hierarchiában lényegében ugyanabban a pozícióban maradtak, mint korábban.

A nyolcvanas évek végétől a cigányság helyzete lényegesen romlott. Élethelyzete ma nem súlyos, hanem egyenesen katasztrofális. A cigányság döntő többsége a gazdasági átalakulás vesztesei közé tartozik. A piacgazdaságra való áttéréssel, az újraelosztó rendszerek beszűkülésével, új típusú szociális nagyrendszerek kialakulásának késlekedésével jövőjük mindinkább kilátástalanná válik. Reális a veszélye annak, hogy az előző korszak viszonylagos eredményeinek jó része is megsemmisül és az egyenjogúsodás útján elindult cigányok többsége visszacsúszik a civilizációs lejtőn. 1990 és 1993 között megközelítően 200–250 ezer cigány férfi és nő kényszerült visszatérni a bányákból, a gyárakból, az építkezésekről és a munkásszállásokról a falvak és a városok cigánygettóiba. A cigányok 65 %-a a legszegényebbek közé tartozik. Míg a magyar lakosság 12–13 %-a munkanélküli, ez az arány a cigányság körében 60 % körül van. 1989-ben még a cigány férfiak 60–80 %-a, a nők egynegyede állás-

Keletről Nyugatra Európa közepén

ban volt. A munkanélküli cigány emberek nagyobbik része 1992 közepén már tartós munkanélküliként több mint egy éve az utcára került.

Az egzisztenciájukat veszített cigány férfiak és nők tömegei a falvak és a városok belterjes cigány közegébe térnek vissza. Bár a magyarországi cigányság már régóta nem telepeken él, a településeken továbbra is alapvetően elkülönülten lakik. (A falusi cigánycsaládok 25 %-a olyan közegben él, ahol csak cigányok laknak, további 40 %-uk pedig olyan helyen, ahol a cigányok vannak többségben.) Ez a tömeges és tartósan ígérkező visszatérési hullám azt is jelenti, hogy a munkanélkülivé vált cigány szakmunkás csak olyan közegben mozoghat, ahol ő már nem vájár, kőműves, stb., hanem csak cigány. A cigányság szociális, munkaerőpiaci pozíciójának megrendülése etnikai kitaszításként, szegregációként, gettó-sodásként is megjelenik. Ez a körülmény táptalaja lehet az elégedetlenségnek, a harcok cigány mozgalmaknak.

A tömeges munkanélkülivé válás következtében a korábbi alacsony, de tartós és rendszeres jövedelmek még kisebbek lettek és bizonytalanokká váltak. 1992-ben a cigány családok összjövedelme az ún. megélhetési szint 66 %-át érte csak el, az egy főre jutó jövedelem pedig a nyugdíjminimum 80 %-át tette ki. Jelentősen megnöttek a cigány családok eltartási terhei: 1992-ben egy aktív keresőre kilenc eltartott jutott. Míg 1990-ben a cigány családok jövedelmének több, mint a fele származott bérből és fizetésből, addig 1993-ban a cigány háztartások fő bevételi forrásává már a családi pótlék és a munkanélküli ellátás vált. A cigányok jelentős hányada nagy OTP és egyéb adósságterhekkel került utcára.

Romlanak a magyar-cigány együttélési viszonyok. Nő a szociális távolság a magyar és a cigány lakosság között, csökken a türelem és megértés szintje, elzáródnak a párbeszéd csatornái. Felütötte fejét az aktív cigányellenesség és ennek nyomán megindult a cigány önvédelmi szervezkedés.

2. A társadalomba való újra-beilleszkedés differenciált megközelítésének szükségessége

Tekintettel arra, hogy a cigányság a társadalomba a gazdasági integrálódás formájában régebben már egyszer beilleszkedett, a jelenlegi válság leküzdése a társadalomba való újra-beilleszkedést, reintegrációt teszi időszerű feladattá. A szocialisták fontosnak tartják, hogy a cigányok helyzetével foglalkozó politika vegye figyelembe a népcsoport rétegződését, társadalomba való integrálódásának fokozatait és módzatait. E szempontból figyelemreméltó jelenség az, hogy a cigányság azokba a társadalmi csoportokba „illeszkedik be”, amelyekkel szorosabb, közvetlenebb kapcsolatba került, amelyeknek tehát a normáit, életstílusát, szokásait, értékeit átvette. A cigányságnak a többségi társadalomba való betagozódása több szálon, több dimenzióban megy végbe. Vannak olyan dimenziók, amelyekben a cigányság, legalábbis a nagyvárosi cigány népesség már jelentősen előrehaladt, más vonatkozásban viszont a legjobb esetben is csak félúton tart.

A cigányságnak valóban van egy jelentős számú csoportja, egy minden tekintetben urbanus, a városi munkásság níveljén élő és ahhoz illeszkedő része. Ennek a felső rétegnek, középosztálynak a beilleszkedése leggyakrabban nem integráció, hanem az asszimiláció formájában megy végbe. A cigányságból ez a réteg vitte a legtöbbre, de erre a leginkább jellemző a szétszórtság, a többségi társadalomban való teljes, vagy majdnem teljes felszívódás is.

A nagyvárosi cigányság legproblematisabb részét kétségtelenül a nagyvárosi lumpenrétegekbe integrálódott, azok normáit felvevő és minden tekintetben ezen réteget követő része képezi. Ez a városi cigányságnak túlnyomó részét alkotja. Ráadásul egyre fokozódó ütemben kapja utánpótlását a közttes helyzetű beilleszkedett és nem beilleszkedett, a leszakadás, a társadalom peremére csúszás különböző fokaival jellemezhető cigánycsoportokból. Ez a folyamat a gazdasági gondok és a társadalmi konfliktusok mélyülése miatt a jövőben szinte előre megjósolható módon tovább erősödik.

A falun élő cigányság életlehetőségeit különösen leszűkíti a magyar mezőgazdaság elmélyülő válsága, a magántulajdon kiterjedése, a falusi munkanélküliség erőteljes megnövekedése, a szövetkezetek meggyengülése, illetve felbomlása következtében a falusi szociális ellátás szétzilálódása.

II. A cigányság helyzete a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek sorában

3. A cigányság identitásának kérdéséről

A cigányság más etnikai kisebbségektől való különbözősége, belső megosztottsága ellenére szuverén etnikumnak, népnek tekinthető. Belpolitikai szempontból a társadalomba való beilleszkedés okán nem csupán egyike a kisebbségeknek, hanem különleges figyelmet érdemlő népcsoport. A cigányság problémáinak kezelésekor figyelembe kell venni rendkívüli nyelvi, kulturális, szociális differenciáltságát. Jogi, közigazgatási, sőt politikai problémát jelent önmagában a cigánysághoz tartozás kritériuma is. Az MSZP megítélése szerint kizárólag az tekinthető cigánynak, aki a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény vonatkozó rendelkezései alapján önmagát cigánynak, illetve egyidejűleg cigánynak és magyarnak vallja. Származási vagy nyelvi alapon nem lehet senkire rákényszeríteni, hogy ő a cigánysághoz tartozzék, sem a többségi társadalom, sem a cigány szervezetek részéről.

A cigányság identitáskeresése, asszimilációja rendkívül bonyolult és összetett problémakör. Többségük kettős, cigány-magyar kötődésű. Ez a kettős kötődés tartós, természetes állapot, nem zavarja, optimális esetben erősíti a többségi társadalom nemzettudatának formálódását.

A szocialisták határozottan ellenzik valamennyi nemzeti és etnikai kisebbség, köztük a cigányság esetében mind az erőltetett, mind pedig a motivált asszimilációs politikát. A mo-

Keletről Nyugatra Európa közepén

tivált asszimiláció a társadalmi hierarchiában való emelkedést csak az önazonosság feladásával, beolvadással teszi elérhetővé. Az MSZP szerint különleges érték, ha a nemzeti és etnikai kisebbségekhez, így a cigánysághoz tartozó személyek meg akarják őrizni sajátos identitásukat. Ezzel egyidejűleg azonban a többségi társadalomnak nyitottnak és befogadónak kell lennie. A többségi magyar társadalom, mint befogadó nemzet ugyanis nem zárhatja el az utat azon kisebbségi személyek, cigányok előtt, akik a magyar nemzetbe, illetve a magyar nemzetbe is be kívánnak tagozódni, akár az identitásváltást is vállalva.

Az MSZP megítélése szerint azonban a többségi társadalom befogadó, nyitott jellege ne ösztönözze az asszimilációt. Sajátos veszélyeket rejt magában mind a középosztályosodás folyamata, mind a nyitott társadalom. Mindkettő bizonyos mértékig asszimilációs csapdát is jelent. A cigányságnak az a része, amely eljutott a középosztályba, a társadalmi hierarchiában magasabb pozíciót nyert el, gyakran határozottan törekszik a magyar társadalomba való betagozódáson, beilleszkedésen túl cigány identitásának háttérbe szorítására vagy feladására. Ily módon gondot jelenthet a cigány értelmiség és a cigányság vezetőinek utánpótlása. A magyar politikának tudatosan számolnia kell a középosztályba való emelkedés asszimilációs ellentmondásaival, bár korlátozottak a közvetlen vagy közvetett ráhatás eszközei.

III. A cigányság problémáinak kezelése, megoldási módok

4. A cigányság problémáinak általános megközelítése

A Szocialista Párt kiemelt jelentőségű belpolitikai feladatnak tekinti a magyarországi cigányság helyzete romlásának megállítását, a cigányság további lecsúszásának megakadályozását. Nem ígérheti, hogy az ország jelenlegi körülményei között egy választási cikluson belül lényegesen megjavuljanak az egész cigány népcsoport életfeltételei. A cigányság társadalmi egyenjogúsítása és beilleszkedése jogi téren alapvetően biztosítható, míg a szociális felzárkózásban rövid illetve középtávon nem várható fordulat. Józanul mérlegelve tíz éven belül nem tűzhető ki célként a cigányság társadalmi mobilitásának lényeges javulása, felemelkedése. Az oktatás fejlesztésével azonban egy évtizeden belül kialakulhat a jelenleginél nagyobb befolyású cigány értelmiség és egy nem nagy létszámú, de egyre erősödő cigány középréteg.

Az anyagi és szellemi erőforrások korlátozottsága következtében feltétlenül szükség van arra, hogy a következő évek kormányzati politikája pontosítsa, melyek a cigányság helyzetében azok az áttörési pontok és területek, amelyekre kiemelt figyelmet kell fordítani.

A szocialisták a cigányság esetében kitörési pontnak tekintik e népcsoport oktatásának lényeges javítását, a cigány értelmiségi réteg megerősödését és kiszélesedését, a középosztály fejlődésének elősegítését. Megítélésünk szerint az erőforrásokat ezekre a célokra célszerű összpontosítani. E törekvések előzetes személyi feltételei – a cigány értelmiség eddigi fejlődése – ha nem is kielégítően, de biztosítva vannak.

5. A cigányság oktatásának fejlesztése, értelmiségének megerősítése és kiszélesítése

A szocialisták megítélése szerint a cigányság helyzetében lényeges változás érhető el az oktatás javításával. Célrányos szervezéssel elő kell segíteni, hogy a magyarországi közigazgatási, közép- és felsőoktatási intézményekben, rendőrtiszti- és katonai főiskolákon speciális tanfolyamok, nappali és posztgraduális képzési formák jöjjenek létre a cigány emberek számára. A szocialisták nagyon fontosnak tartják, hogy lényeges előrelépés történjen a cigányság közigazgatási jelenlétében, képviselőiben, hiszen rendkívül alulreprezentáltak a helyi közigazgatásban, a bírásokban, az igazságszolgáltatásban, a rendőrségnél és a honvédségben. Ezt azonban nehezítik a rendkívül rossz szociális körülmények, a nyelvi problémák, a sajátos életmód, az értékrendbeli eltérések és családi okok.

A Szocialista Párt oktatási politikája úgy fogalmaz, hogy az alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézményeket nem szabad kitenni a piaci törvényeknek. Az államnak – az új társadalomnak megfelelően – szerepet kell vállalnia meghatározott oktatási alaptevékenységek finanszírozásában. A szocialisták törekvése az, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek részesüljenek ingyenes tankönyvellátásban. Lépéseket kívánnak tenni a kedvezményes diákéltetés bővítésére. A felsőoktatásban a rászorulóknak tandíjmentességet és állami forrásból szociális ösztöndíjat irányoznak elő.

A magyar államnak nemzetközi kötelezettségvállalásának megfelelően – a hátrányokat ellensúlyozó különleges intézkedéseket kell tennie.

Az MSZP álláspontja szerint az oktatásban a társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklésére, ennek érdekében új mozgalomra, a népi kollégiumi rendszer létrehozására van szükség. A népi kollégiumokba történő felvétel és a képzés független a szülők vagyoni helyzetétől, a diákok származásától és társadalmi helyzetétől. Ezen intézmények alapvető célja, hogy már az általános iskola első osztályától kezdve biztosítsák a képességek fejlesztését, a tehetségek képzését. E népi kollégiumi rendszer a fenti alapelvből következően igen alkalmas lehet a cigányság körében is az esélyek javítására. Lehetővé teszi a cigány gyermekek számára is, hogy az oktatás korai szakaszában megpróbálják behozni hátrányukat.

Az államnak fokozottan kell támogatnia azokat a kezdeményezéseket, amelyek a cigány nyelv megőrzését, a cigány írásbeliség kifejlesztését, a cigány nyelvoktatást – különösen a felsőoktatásban, tanító-, tanárképző, óvónőképző főiskolákon, valamint az egyetemeken – tűzik ki célul. Különös figyelmet kell fordítani az óvodai nevelésre, hogy – kezdetben akár szakképesítés nélkül is – biztosítva legyen a kétnyelvűség. A magyar nyelv ismeretének hiánya ugyanis később a cigány tanulók behozhatatlan hátrányához vezet.

A szocialisták szükségesnek tartják, hogy cigányiskolák és kollégiumok is létesüljenek. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény a cigányságot, mint kisebbséget feljogosítja, hogy létrehozza saját oktatási intézményeit, kollégiumait. A saját cigány iskolákban és kollégiumokban megfelelő oktatási program, tananyag kidolgozására van szükség, hogy a fiatalok átmenetileg se rekedjenek ki a társadalomból. A vegyes formájú iskolatípu-

Keletről Nyugatra Európa közepén

sok esetén az osztályközösségeken belül is végbemehet a kirekesztődés. A szegregáció szempontjából nem az iskolaforma a meghatározó, hanem az oktatási program tartalma. Lényeges, hogy az iskolák oktatási és nevelési programja olyan ismereteket nyújtson, és olyan készségeket fejlesszen, amelyek a kölcsönös megismerést és az előítéletek mérséklését szolgálják.

A szocialisták fontosnak tartják a meglévő ösztöndíjrendszer továbbfejlesztését és kiterjesztését. Egyre gyakoribb az általános iskolákban ún. pedagógus asszisztensek alkalmazása a cigányság köréből, akik a cigány tanulókat és a pedagógusokat népcsoportjukkal kapcsolatos ismeretekre tanítják, illetve cigány nyelvet oktatnak, kezelik azokat a problémákat - főleg szociális - konfliktusokat, amelyek megoldása az oktatás hatékonysága, eredményessége érdekében igen fontos. Az MSZP támogatja e szakemberek képzését és alkalmazását.

6. A cigányság foglalkoztatásának helyzetéről

A cigányság foglalkoztatási helyzete sokszorosan hátrányos. A többszázezer magyar munkanélküli között a cigányoknak a munkaerőpiacon nem sok esélyük van az elhelyezkedésre. A szakemberek megítélése szerint a cigányok „nem dolgozása” összetett jelenség, amely az esetek, többségében semmiféle normaszegő magatartáshoz nem kapcsolható: a cigányság alapjaiban megrendült munkaerőpiaci pozícióit fejezi ki. Magyarázható továbbá meghatározott kulturális hagyományokkal és demográfiai viszonyokkal is. Általában azonban ugyanazok a szabályszerűségek érvényesülnek körükben, mint amelyek a hasonló szociális helyzetben élők munkavállalási arányait, nem dolgozói státuszát jellemzik szerte a világon.

Az elszegényedő cigány tömegek számára a szakemberek szerint a túlélésnek elméletileg öt lehetséges módja van.

- a) A túlélés egyik lehetséges és kézenfekvőnek tűnő módja az első gazdaságba való visszajutás. Ezt azonban belátható időn belül nem tekinthetjük reális alternatívának, bár nem szabad lemondani róla. Az 1992 és 1993 között az állásukat korábban elvesztett cigányoknak csupán töredéke tudott újból elhelyezkedni.
- b) A túlélés második módja az oly sokat emlegetett „szociális háló”, tehát a társadalombiztosítás és a szociális ellátások, az egyenlőre állampolgári jogon kapott családi pótlék, a GYES, és a GYED stb.. Ezekből az ellátásokból azonban megélni nem lehet, különösen azokban a cigány családokban, ahol nagy volt a lecsúszás és nagyok voltak a terhek, a kölcsöntartozások. Van számos család, amely korábban is főként ezekből a forrásokból élt.
- c) A túlélés lehetőségei közül a cigányság szempontjából a legfontosabb ma a gazdaság meghatározott területeibe való bekapcsolódás. Ez zömében a szolgáltatási tevékenységek sokféleségét fogja át. Felmérések szerint ez a terület az első gazdaságból kiesett ci-

gány férfiak és nők egyre nagyobb hányadának jelent ma reális túlélési alternatívát. Az alacsony szintű tőkeberuházás, de magas fokú munkaintenzitás, bémunkaviszonyok helyett a rokonsági vagy személyes függés viszonyai, az alacsony jövedelmek a jellemzőek. A külföldiek mellett a cigányság „szerencsésebbje” adja ma a falvak „új cselelétségét”, az idény- és vándormunkások tömegeit, de napszámberük jóval elmarad az öt-hat évvel ezelőtti bérektől.

- d) Elsősorban a falvak cigány népességének jelent reális túlélési lehetőséget az ún. háztartás-gazdaság kiépítése: az önellátó paraszti kisgazdaság kialakítása, a kert megművelése, állattartás, földbérlet stb.. A probléma az, hogy a falusi cigányságnak csak kis hányada kötődött korábban a mezőgazdasághoz, ezért ez a lehetőség csak azok számára jelent kiutat, akik annak idején a termelészövetkezetek stabil munkaerejét képezték.
- e) Végül az ötödik túlélési lehetőség a családok nem piaci védekezési stratégiái. Ezek közül háromnak van kitüntetett jelentősége.

A kölcsönkérés: Az egzisztenciájukat vesztett, rendszeres jövedelemmel nem rendelkező cigánycsaládok a rendes banki pénzforgalomban nem hitelképesek. Főként a falvakban újból megjelent a "könyvre-vásárlás", az uzsorakölcsön, de feléledni látszanak a hagyományos szolidaritások is: a rokonság olykor úgy működik, mint a sokféle és rendszertelenül érkező jövedelmek gyűjtő- és újraelosztó központja.

A segélykérés: A segélykérés inkább csak elvi lehetőség. Pénzbeli szociális ellátásokhoz viszonylag kevesen jutnak, ráadásul igen szigorú megkövetésekkel és nagyon alacsony összegekről van szó.

A különböző fizetési kötelezettségek megtagadása: Leginkább a lakásvásárlásra, építésre felvett hitelek visszafizetését függesztik fel, főként akkor, amikor már nincs miből levonni a törlesztő részleteket.

Az MSZP álláspontja szerint a cigány kisebbségi állampolgárt nem cigány mivoltában, hanem hátrányos szociális, illetve munkaerőpiaci helyzete miatt kell támogatásban részesíteni. A szocialisták fontosnak tartják a munkanélküliek ellátási rendszerének átalakítását, az ügyintézés hatékonyá és emberségessé válását. Az MSZP fellép az ellátási rendszerben, a munkaközvetítői helyeken a cigány állampolgárokat esetenként sújtó hátrányos megkülönböztetésekkel szemben. Különös gondot és feszültséget jelent az, hogy a pályakezdő, 14 és 18 év közötti cigány fiatalok nem jutnak munkához, sőt, az érvényes jogszabályok szerint nem is jogosultak semmiféle munkanélküli ellátásra.

Az MSZP foglalkoztatási elképzelései közül a cigányság számára kiemelt jelentősége lehet az új munkahelyek megteremtésére való azon törekvésnek, amely e célt utak, közművek építésével, a közhasznú munkák elterjesztésével kívánja szolgálni. Bár a hagyományos cigánymesterségek között vannak olyanok, amelyek menthetetlenül kihalnak, vagy legalábbis csak szűk körben, népművészeti tevékenységként élnek tovább, bizonyos területeken mégis vannak „foglalkoztatáspolitikai tartalékok”. A szocialisták támogatni kívánják az

Keletről Nyugatra Európa közepén

önszerveződés keretében kialakult, főként vidéken jelentkező munkahelyteremtő kezdeményezéseket, amelyek egyrészt a cigány szervezetek, másrészt az önkormányzatok, harmadrészt az egyének kezdeményezései. Ilyenek például a ládakészítés és famegmunkálás, a vesszőfonás, a vályogvetés, az állattenyésztés és újabban az önkormányzattól kapott vagy bérelt földeken a növénytermesztés. A cigányság mezőgazdasági tevékenységét, földhöz jutását és gazdálkodásának elindítását az államnak szociális földalap létrehozásával és más eszközökkel is segíteni kell. Mielőbb végig kell gondolni annak költségvetési, szervezési és működési feltételeit, hogy a cigányság egy része milyen módon juthat tulajdonhoz, elsősorban földhöz. Különösen fontos lehet a kézművesipari szövetkezetek létrehozása. A cigánysággal kapcsolatos foglalkoztatáspolitikai elképzeléseknél olyan tevékenységi formáknak és szervezési módzatoknak kell elsőbbséget adni, amelyek figyelembe veszik a cigányság életmódbeli sajátosságait, mentalitását, képzettségi szintjét. A cigány kiskereskedés jövőjét a rokonságon belüli információ- és tőkeáramlás, rugalmas munkamegosztás, mozgékony, gyors irányváltóztatási képesség alapozza meg. A külföldi példák is azt mutatják, hogy ez a kiskereskedési forma szélesebb körben a tőkefelhalmozás, a középosztályosodás alapja lehet. A munkaerő-politikában, a munkaerő-átképzés rendszerében figyelembe kell venni a hazai cigányság helyzetében meglévő azon sajátos körülményt, amely miatt az általános szabályozás egyik fontos alapelvétől célszerű lenne eltérni. Ez az a körülmény, hogy az átképzés, az új szakma elsajátításához joggal követelhető meg e tanfolyamokon a 8 osztályos végzettség. A cigányok ötven százaléka azonban nem rendelkezik e végzettséggel. Ily módon a cigányság jelentős része kiszorul az új munka lehetőségét biztosító átképzésből. Célszerű volna e korlátozás helyett általános képzést is biztosító formákat kialakítani. Ez valamennyi érintettre vonatkozna, bár valószínűleg elsősorban a cigányokat érintené e lehetőség.

Külföldi pozitív tapasztalatok alapján a cigányság munkaerő-átképzésében is célszerű lenne megpróbálni magas társadalmi tekintélyű tanfolyamok szervezését, pl. számítógép programozás illetve kezelés, idegen nyelvek stb. oktatását.

A cigányság helyzetének alakulását lényegesen befolyásolja az is, hogy milyen mértékű gazdasági, szociális, kulturális különbségek alakulnak ki a különböző térségek között. Az MSZP külön programot dolgozott ki a regionális fejlesztésre, a hátrányos helyzetű térségek további leszakadásának megakadályozására.

7. A cigányság szociális helyzetének javítása

A Szocialista Párt felfogása szerint a cigányság szociális helyzete különösen drámai. A szocialisták meggyőződése, hogy a legkiszolgáltatottabb rétegek, benne a cigányság terhei nem növelhetőek tovább. Ehhez olyan jóléti rendszer kialakítását szorgalmazzák, amelyben a támogatások valóban azokhoz jutnak el, akiket megilletnek. Az MSZP megítélése szerint a következő években reálisan az tűzhető ki célul, hogy az általános szociálpolitikai program

keretében meg kell próbálni a szegény sorsú állampolgárok, köztük a cigány lakosok elemi megélhetését biztosítani. A szocialisták a pozitív diszkriminációt az általános szociálpolitikai programba beillesztve kívánják érvényesíteni, főképpen a hátrányos helyzetű térségek komplex fejlesztési programjába beépítve. Arra törekednek, hogy a segélyezetttek aktivitása erősödjön, ne váljon számukra tartós megszokássá az eltartotti lét. Nem szükséges és nem lehetséges külön szociális és foglalkoztatási intézményrendszert kiépíteni a cigányság számára, de szükséges és lehetséges elérni azt, hogy ezekben az intézményekben olyan szakemberek dolgozzanak, akik ismerik a cigányság léthelyzetét, életének problémáit, azok összefüggéseit, és beszélnek a nyelvükön.

A felmérések szerint a munkanélküli cigányokat hozzátartozóik tartják el, vagy járadék-ból, rokkantsági nyugdíjból, szociális segélyből, stb. élnek, illetve olykor még ők tartanak el másokat is. Természetesen főként ebből a körből kerültek ki azok, akik némi élelemért végzett napszámmal, guberálással, gyógynövények gyűjtésével, fekete munkával egészítik ki a hozzátartozói segítséget, amelyek azonban csak kiegészítő források. A megélhetés alapja mindig és minden esetben a háztartás dolgozó tagjainak munkajövedelme és az állampolgári jogon kapott vagy szerzett társadalmi juttatások, ellátások. Kitéüntetett szerepe van ebből a szempontból a családi pótléknak. Sok család kizárólag e pótlékból él. Ezért is fontos a cigányság számára, hogy sikerüljön elérni a családi pótlék reálértékének megőrzését, amire a szocialisták törekednek. Az önkormányzatok támogatási lehetőségei – különösen hazánk elmaradott térségeiben – minimálisak, időnként a segítő szándék is korlátozott, illetve hiányzik. Az MSZP véleménye szerint ezért a megalázó rászorultsági vizsgálatok helyett törvényben és helyi rendeletekben kell szabályozni a szociális támogatások feltételeit. Ezen általános elvnek a cigányság számára azért van különös jelentősége, mivel e vizsgálatok, környezetfelmérések során gyakran érvényesülnek személyes érzelmek, hátrányos megkülönböztetések.

A szociális ellátásban célszerű lenne meghonosítani olyan, Magyarországon eddig még kevés helyen alkalmazott módszereket, mint pl. szociális diszkontáruházak létesítése, speciális hitelezési eljárások megteremtése stb.

Az MSZP a szociális törvény módosításával gyarapítani szeretné az állampolgári szociális jogokat, és ki akarja terjeszteni az érintettek körét. Szociálpolitikai programja megvalósításának tengelyében az önkormányzatok szerepének, aktivitásának fokozása áll. Az önkormányzatoknak anyagi és szakmai támogatást kell kapniuk a szociális problémák és a megoldási formák, források feltérképezéséhez, az alapvető és nélkülözhetetlen információk megszerzéséhez. Különösen fontos, hogy e munka során a cigány állampolgárok gondjait, esetleges további hátrányait is minél pontosabban mérjék fel.

Az MSZP szorgalmazza, hogy általánosan bővüljön a családsegítő szolgálatok hatásköre és anyagi eszközrendszere. Fontos, hogy a cigányok lakta településeken a gondozói munkában résztvevők ismerjék a sajátos cigány családmódot, a cigány szokásokat, sőt a nyelvet is.

Keletről Nyugatra Európa közepén

8. A cigány középosztály kialakulásának elősegítése

A mindenkori magyar kormánynak törekednie kell arra, hogy elősegítse: a cigánytársadalom tagozódása valamelyest közelítsen a magyar társadalom szerkezetéhez. Ennek lényege, hogy már rövidtávon is erősödjön a cigányságon belül a ma még rendkívül kis hányadát képviselő középosztályi, vállalkozói és értelmiségi réteg. Ösztönözni kell a módosabb cigányréteget, a középosztály tagjait, hogy gyermekeiket minél magasabb szintű oktatásban részesítse. Ez ma még a jómódú cigány családokban is csak ritkán fordul elő. Csak több évtized alatt valósítható meg az a maximális cél, hogy a cigányság társadalmi rétegződése többé-kevésbé legyen szinkronban a magyar társadalom átlagos rétegződésével.

9. Az állami támogatásról

Az államnak szavatolnia kell a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII törvényben meghatározott anyagi biztosítékokat. A költségvetési támogatásnak összhangban kell lennie a fenti törvénnyel, az ország reális teherbíró képességével, a kisebbségek önazonossága megőrzésének és fejlesztésének követelményével, de nem vállalkozhat a cigány kisebbségi egyesületi szerveződésből fakadó valamennyi igény maradéktalan teljesítésére. A szocialisták üdvözlik és fontosnak tartják a cigány közösségek, állampolgárok saját anyagi hozzájárulását is.

Az államnak a kisebbségi óvodai és iskolai oktatás normatív támogatásán túl gondoskodnia kell a létrejövő kisebbségi önkormányzatok alapvető működéséről is. Rendezni kell azt az évek óta meglévő problémát, hogy a kisebbségi oktatás normatív támogatását sok helyen nem a kisebbségi tanulók képzésére fordítják. Egyrészt erősíteni kell e külön támogatás tényleges felhasználását, másrészt szükséges a jelenlegi támogatási rendszer megváltoztatása, differenciálása az anyanyelvi órák számától függően.

A létrehozandó Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Alapot úgy kell működtetni, hogy az elosztás szempontjai és indokai világosak és hozzáférhetők legyenek a kisebbségi, köztük a cigány állampolgárok és a széles közvélemény számára. Az állami támogatásnak mentesnek kell lennie bármiféle pártpolitikai, ideológiai vagy személyi részrehajlástól. Az állami támogatás jelenlegi túlzottan szervezetközpontú elosztási rendjét egyre inkább a tevékenységközpontú finanszírozási támogatási renddel kell felváltani, meghatározó elosztási elvévé tenni. A szocialisták fontosnak tartják a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Alap működési elveinek meghatározásakor az 1990. óta működő Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Alapítvány tapasztalatainak összegzését. További teendő, hogy a cigány kisebbségi állampolgárok és szervezetek pontosabban ismerjék a pályázás technikáit.

10. A cigány önszerveződés jelenségeiről

A szocialisták fontosnak tartják a cigányság növekvő öntudatosodását. Egyetértenek és támogatják a cigányság alkotmányos önszerveződését. A szocialisták döntő fontosságúnak tekintik, hogy a cigányság öntudatosodása és önszerveződése ne a társadalom vesztésre, ellehetetlenülésre, illetve az egyre nyíltabb cigányellenességre történő védekező reakálás következtében alakuljon ki és formálódjon, hanem a jogi, az oktatási és a lehetőségek szerinti szociális egyenjogúsítás és integrálódás pozitív eredményeként.

Mind a magyarországi cigányság nemzeti öntudatának torzulásmentes belső fejlődése, mind a társadalmi és etnikai béke megőrzése, a magyar–cigány együttélés kezelhetősége szempontjából kiemelt fontosságú, hogy megállítsuk a cigányságnak a társadalom peremére való sodródását, s az ezzel törvényszerűen velejáráó szociális és etnikai radikalizmus kitermelődését. A cigány nemzeti öntudat jövője szempontjából is kulcsfontosságú, hogy ne ellenségkép formálásából, a magyarokkal való szembenállásból táplálkozva jöjjön létre.

A szocialisták elítélik azt a társadalmi felfogást, amely a bűnbakszemlélet jegyében a cigányságot teszi egyoldalúan felelőssé a problémák és a magyar–cigány konfliktusok kialakulásában. A szocialisták ugyanakkor tévútnak tartják a fordított bűnbak-szemléletet is, amely a cigányság összes problémáját egy feltételezett kollektív, többségi cigány-ellenességgel kívánja magyarázni, és erre a leegyszerűsítő szemléletre próbálja építeni a cigányság öntudatosodását.

A cigányságon belül elindult egy öntisztulási folyamat is a célból, hogy e népcsoportnak a bűnözéssel való méltatlan azonosítása ne alázza meg magát a cigányságot, a cigány állampolgárt. A közvélekedés enélkül az elhatárolódás nélkül a bűnözést, a deviáns magatartásformákat a cigány kultúra és lét szerves részének vélelmezi.

Többek között ezért sem fogadható el az a felfogás, amely mindenért a környező többségi társadalmat hibáztatja, mert felmenti a cigányságot az önkritikus szembenézés feladata alól. Ez a szemlélet könnyen megakadályozhatja, hogy az önvizsgálat során a cigány népcsoport átmenjen azon a megtisztuláson, amely egy modern cigány etnikai mozgalom alapfeltétele is. Nem arról van szó, hogy a cigányság tagadja meg övét, hanem egy belső öntisztulási folyamat igényéről. A szocialisták véleménye szerint nagy szükség lenne speciális civil társadalmi szervezetek létrehozására, többek között a bűnözés visszaszorítása, illetőleg a börtönben élő cigányokkal való mentálhigiéniai foglalkozás társadalmi újrailleszkedésük elősegítése érdekében.

11. A cigány kisebbségi önkormányzatok megteremtéséről

A szocialisták, a kisebbségek, a cigányság életének lényeges formálójának tekintik a Magyar Országgyűlés által 1993. július 7-én elfogadott, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény következetes megvalósítását. Az MSZP szerint a kisebbségi törvény megfelelő jo-

Keletről Nyugatra Európa közepén

gi alap ahhoz, hogy érdemi fordulat következzen be a hazai kisebbségek életében. A törvény esetleges korrekciója a következő önkormányzati választásokat, a kisebbségi önkormányzatok létrehozását követően néhány év elteltével tűnik indokoltnak. A cigányság számára a kisebbségi törvény szükséges, de nem elégséges feltétel.

Az MSZP rendkívül fontosnak tartja, hogy a cigány állampolgárok minél alaposabban ismerjék meg a kisebbségi törvény által biztosított jogokat, tisztában legyenek a törvény vonatkozásaival és éljenek az adott lehetőségekkel. A szocialisták e cél megvalósítását azzal is elő kívánják mozdítani, hogy szakmai, értelmező anyagot állítottak össze a nemzeti és etnikai kisebbségi törvény jogi lehetőségeinek kihasználásáról, a törvény alkalmazásáról.

A kisebbségi törvény végrehajtása során a szocialisták kulcsfontosságúnak tartják a kisebbségi önkormányzatok létrejöttét. A három változat (kisebbségi települési önkormányzat, közvetett módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatok, országos kisebbségi önkormányzatok) létrehozásához elengedhetetlen, hogy az Országgyűlés, a parlamenti pártok, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, az érintett kormányzati szervek segítsék a kisebbségek aktivitását, a kisebbségi civiltársadalmi önszerveződését.

A kisebbségek jogairól, valamint a közoktatásról szóló törvény más törvények által biztosított lehetőségekkel élve az önkormányzatok létrehozásával megvalósulhat és kiteljesedhet a kisebbségek közjogi és kulturális autonómiája. A szocialisták igyekeznek elősegíteni azt, hogy a kisebbségi, többek között a cigány önkormányzatok létrejötte konfliktusmentesen, a helyi társadalmi béke és normális együttélés megőrzése közepette menjen végbe. Ennek rendkívül fontos anyagi feltétele a Kompenzációs Alap feltöltése az 1994. utáni években, amely a települési önkormányzatokat hivatott segíteni a helyi intézmények, vagyontárgyak átadásában.

További politikai-szemléleti feltétel a vegyes lakosságú települések önkormányzati, politikai és kulturális vezetésének megfelelő tájékoztatása és tájékozódása a kisebbségi, cigány önkormányzatok létrehozásának törvényi feltételeiről. A szocialisták kezdeményezik, hogy az önkormányzati választásokat megelőzően a kisebbségek által is lakott településeken a kisebbségi szervezetek, egyesületek, személyiségek, valamint az önkormányzati testületek, és a helyben működő pártok hozzanak létre koordinációs fórumokat, folytassanak egyeztető tárgyalásokat. Az MSZP a maga helyi szervezetein és a baloldali önkormányzati közösségen (BÖK) keresztül is hozzá kíván járulni ahhoz, hogy a kisebbségi, cigány önkormányzatok létrehozása ne vezessen a településeken helyi konfliktusokhoz vagy feszültségekhez.

12. A cigányszervezetekkel kialakítandó viszonyról

Az elmúlt években rendkívül sok, eltérő taglétszámú, társadalmi és politikai súlyú, helyi, megyei, sőt országos cigányszervezet jött létre. A cigányszervezetek tevékenysége az ország cigányok által lakott településeinek többségére kiterjed. Közös érdekeik képviselőikre csúciszerveket hoztak létre, ilyen például a Roma Parlament, a Magyarországi Cigányok Ér-

dekvédelmi Szövetsége és a Roma Fórum. 1990 és '94 között közel 200 cigányszervezet tevékenykedett szerte az országban. A rendszerváltást követően három cigánypárt is alakult, amelyek a sikertelen választási kampányt követően megszűntek, illetve egyesületekké alakultak át. A cigányság problémáinak alaposabb megismertetését, érdekeik képviseletét és önbecsülésük erősödését szolgálja az a tény, hogy az 1990–94 közötti parlamenti ciklusban három cigány képviselő is tevékenykedett a Magyar Országgyűlésben: Hága Antónia és Horváth Aladár az SZDSZ országos listáján 1990-ben, Péli Tamás az MSZP képviseletében 1992-ben került be az országgyűlésbe.

Az MSZP a cigányszervezetekkel ideológiamentes partneri viszony kialakítására törekszik. A szocialisták különösen lényegesnek tartják azon cigányszervezetek tevékenységét, amelyek érdekérvényesítést folytatnak, jelentős szervezőmunkát fejtenek ki a cigányság körében, jogsegélyszolgálattal, szociális munkával, vállalkozói tanfolyamokkal, oktatási segítséggel járulnak hozzá a cigányság társadalmi beilleszkedéséhez, életének megszervezéséhez. Az MSZP ezen elvek jegyében alapvetően a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Tagozaton és a Cigány Tagozaton keresztül tartotta a kapcsolatot a cigány szervezetekkel és személyiségekkel. A Cigány Tagozat az ismert etnikai összecsapások alkalmával konfliktuskezelő csoportot működtetett.

A szocialisták veszélyesnek és zsákutcának ítélik azonban azokat a törekvéseket, amikor némelyek a cigány önazonosság kialakítását és fejlesztését magyar-ellenességgel kívánják összekapcsolni. Fontosnak tartják, hogy a kulturális, a politikai, a munkavállalói és más szervezeti formák egyértelműbb profillal rendelkezzenek. Felhívják a szakszervezetek figyelmét, hogy tevékenységükben külön fordítsanak a cigányság sajátos problémáira.

A magyar politikai és társadalmi erőknek végre tanusítaniuk kell, hogy bármennyire „kétnyes” is a cigányság egyenjogúsításának folyamata, készek a problémákat súlyuknak megfelelően, szakszerűen kezelni. Ez, és csak ez győzheti meg a most formálódó cigány elitet, hogy a magyarországi cigányság egyenjogúsítása csak közös erővel, a magyar társadalommal való összefogással, kritikus és konstruktív, magyarbarát cigány önszerveződésekkel érhető el. A szervezeti pluralizmus megőrzése és fejlődése támogatandó érték, de a cigányszervezetek ilyenfokú tagoltsága, az egyéni ambíciók ilyen erőteljes megjelenése mérsékli a cigányság önszerveződésének hatékonyságát, társadalmi újra-betagozódásának esélyeit.

IV. A magyar–cigány együttélés normáiról

13. A magyar-cigány együttélés konfliktusainak megelőzése és kezelése

A szocialisták meggyőződése szerint a következő években ki kell munkálni a konfliktusmegelőző- és kezelő mechanizmusokat a vegyes lakosságú térségekben a társadalmi béke megőrzése és a normális együttélés érdekében. A helyi békéltető bizottságokról szóló elkép-

Keletről Nyugatra Európa közepén

zelést a szocialisták jó kezdeményezésnek tartják, ezeket mielőbb és minél több helyen cél-szerű lenne működtetni. A cigányság szociális helyzete és identitás-problémái hosszú távú konfliktushelyzetet és feszültséget jelentenek a társadalomban. Reálisan mérlegelve: ezeket mérsékelni lehet, de társadalmi szerkezeti okaik felszámolása rövid- és középtávon nem va-lósítható meg. A cél az, hogy ezek a feszültségek és konfliktusok a kezelhetőség keretein be-lül maradjanak.

A magyar-cigány együttélés érdekében a társadalomnak, a politikának széles értelem-ben vett és tartós kötődést eredményező társadalmi előrejutási lehetőségeket, méltó szere-pet, érzelmi kötődést, egzisztenciális lehetőségeket kell biztosítani a cigány értelmiség és középosztály számára.

A szocialisták fontosnak tartják a közigazgatásban a cigány származású bírók, ügyészek, rendőrségi és honvédségi, államigazgatási szakemberek működését, hiszen ezek a szemé-lyek a társadalmi hierarchiában betöltött helyzetüknél fogva is a társadalmi békében, a ma-gyar-cigány együttélésben érdekeltek.

14. Következetes, diszkriminációellenes joggyakorlat szükségességéről

A szocialisták fontosnak tartják, hogy a Magyar Alkotmány, a Büntető Törvénykönyv, a Munka Törvénykönyve, számos, a Magyar Köztársaság által is megerősített nemzetközi szerződés tartalmaz diszkriminációellenes rendelkezéseket. Annak ellenére tehát, hogy van jogi alap a hátrányos megkülönböztetés elleni fellépésre, az ez irányú magyar joggyakorlat nem kielégítő. Az MSZP szerint szükség lenne egyrészt a diszkriminációellenes joganyag ki-fejtésére, részletezésére, másrészt megfelelő intézményi, szervezeti keretek megteremtésé-re. A kisebbségek országgyűlési biztosságának intézménye fontos, de nem elégséges lépés e té-ren. A szocialisták lényegesnek tartják a kisebbségek jogsegélyszolgálatának megteremté-sét, a hátrányos megkülönböztetések elleni jogi, politikai és intézményi feltételek érdemi ja-vítását.

15. Harc az előítéletek, az idegengyűlölet, a cigányellenesség ellen

A szocialisták a törvényi szabályozás mellett küzdenek a kisebbségi jogok mindennapi érvé-nyesülését segítő társadalmi közhangulat, „kisebbségbarát környezet” kialakításáért. Fon-tos feladatuknak tekintik annak tudatosítását, hogy a pótlólagos jogok nem több jogot jelen-tenek, s nem nyújthatnak lehetőséget a kisebbségeknek arra, hogy azokkal visszaéljenek.

A magyar szocialisták nemcsak a szociális béke megőrzésén, a munkaadók és munka-vállalók értelmes kompromisszumain fáradoznak, hanem a maguk eszközeivel az értékek sokféleségének tudatos vállalásán alapuló etnikai békét is elő kívánják segíteni. A nemzeti,

etnikai kisebbségek és a többségi magyarság együttéléséhez, az „etnikai békéhez” mindkét fél józanságára, türelmére és önmérsékletére szükség van.

Az MSZP a többségi patriotizmus, a magyar nemzeti öntudat, valamint a Magyarországon élő kisebbségek nemzettudata iránti empátia és segítőkészség szintézisére törekszik. A párt elveiben és gyakorlatában kisebbségbarát, egyidejűleg tiszteletben tartja a többségi nemzettudatot és nemzeti érzést.

Az MSZP határainkon belül és kívül határozottan és következetesen fellép az előítéletek, a nemzeti-etnikai kizárólagosság bármilyen formájával, az idegengyűlölet, a nacionalizmus, a sovinizmus, a rasszizmus, az antiszemitizmus és cigányellenesség megnyilvánulásával, s a magyar nemzeti önérték megsértőivel szemben. A szélsőjobboldali nacionalista és fajüldöző tevékenységek ellen a törvény teljes szigorával kell eljárni. Ez a politikai magatartás a kisebbségellenesség és az előítéletesség elleni harcnak csupán szükséges, de nem elégséges demokratikus feltétele. Ezen túlmenően olyan politikára is szükség van, amely a szociális igazságosság és érzékenység fokozott érvényesülését tartja szem előtt, és elősegíti a társadalom biztonságérzetének erősödését.

16. Nemzeti összefogást a magyarországi cigányság egyenjogúsításáért!

A magyar szocialisták véleménye szerint a magyarországi cigányság jelentős része felismeri, hogy sem gyámkodásra, sem kivételezésre alapuló politika nem hatékony hosszú távon. Figyelemre, megértésre, értő segítségre, saját képességei kibontásának lehetőségére vágyik. Kiábrándul, ha a politikai pártok szavazatgyarapító szándékkal manipulálni próbálják. Az MSZP felfogásában a cigányság problémáinak kezelése olyan stratégiai feladat, amely nemzeti egyetértést és folyamatos egyeztetést igényel.

Valamennyi számottevő magyarországi politikai erőnek, az államigazgatási és önkormányzati szerveknek, civil társadalmi szervezetnek a társadalmi stabilitás, a biztonság, a szociális és az etnikai béke megőrzése, a magyar–cigány együttélés kezelhető szinten tartása érdekében emberi és magyar patrióta kötelessége a cigányság válságos helyzetének orvoslása, zavarmentes öntudatosodásának, társadalmi beilleszkedésének elősegítése, minél teljesebb jogi, oktatási és lehetőség szerinti szociális egyenjogúsítása, megélhetésének szavatolása.